

IV

КРАЄЗНАВСТВО В ОСОБАХ

ДО БІОГРАФІЇ МИКОЛИ ЕРНСТА: НОВІ ДОКУМЕНТИ З АРХІВІВ САНКТ-ПЕТЕРБУРГА ТА КИЄВА

До наукового обігу вводиться невідоме раніше листування відомого кримознавця, археолога Миколи Ернста до його брата — визначного діяча українського музеєзнавства, організатора пам'яткоохоронної справи Федора Ернста. Корпус указанного епістолярію був виявлений і атрибутований професором А. А. Непомнящим і є цікавим джерелом у вивченні розвитку науки на території Кримського півострова в 20-х роках ХХ ст., зокрема — історії Таврійського університету й біографій діячів науки в Криму вказаного часу.

Ключові слова: Микола Ернст, Федір Ернст, охорона пам'яток, листування, Таврійський університет.

В останні десятиліття методологічні пошуки світової історіографії все більше зосереджувалися на напрямі мікроісторії. Учені з різних країн справедливо констатували, що саме в історії індивіда й “новій біографічній історії” найбільш чітко та наочно ставилася ключова методологічна проблема співвідношення і сумісності мікро- й макроаналізу. У результаті ми прагнемо відповісти на питання, яким чином успадковані культурні традиції, уявлення визначали поведінку людей (увесь хід подій, їхні наслідки) в специфічних історичних обставинах. У контексті сучасних мікроісторичних підходів зовнішня форма історико-біографічних досліджень наповнилася новим змістом. Тенденції, що сповна виразно виявилися в цій сфері, свідчать про народження нового напрямку зі специфічними дослідницькими завданнями — персональної історії. Основним об'єктом її штудій є персональні тексти, а предметом дослідження — історія одного життя в усій її унікальності та повноті. При цьому цілком природно, що у фокус біографічного дослідження попадає внутрішній світ людини, його емоційне життя, пошук розуму, стосунки з колегами. Саме тому в “новій біографічній історії” особливе значення надається виявленню автобіографічної складової різних документів¹.

В історії кримознавства 20-х років ХХ століття ім'я Миколи Львовича Ернста (1889–1956) посідає одне з ключових місць. Перший директор — практично організатор Центрального музею Тавриди, перший завідувач бібліотеки Таврійського університету, видатний археолог і подвижник пам'яткоохоронної роботи, професор Кримського університету (педагогічного інституту імені товариша

М. В. Фрунзе), організатор науки, наступник Арсенія Івановича Маркевича на посту голови Таврійського товариства історії, археології й етнографії — ось далеко не повний перелік для характеристики діяльності М. Л. Ернста тієї епохи². Після арешту Миколи Львовича 1938 року за шпигунство на користь Німеччини й германофільську пропаганду в кримознавстві на згадку його імені на довгі роки було накладено табу. Першими, хто зробив значний крок до повернення правдивої інформації про роль Миколи Львовича в розвитку науки, стали член-кореспондент АН УРСР С. Н. Бібіков, який добре знав М. Л. Ернста за спільними археологічними дослідженнями в Криму в 20-х роках³, та професор І. М. Храпунов⁴.

Численні біографічні документи Миколи Львовича, які ми виявили останніми роками в різних архівах Санкт-Петербурга й Києва, дають змогу доповнити дані про перипетії його долі, підкріпити або уточнити усталені відомості. Кожен зі знайдених документів, що відноситься до характеристики діяльності такої знакової для історії вивчення Криму фігури, як М. Л. Ернст, становить безперечний інтерес, а введення корпусу цих історичних джерел до наукового обігу дозволить об'єктивно відновити історію історичної науки в Криму в цілому. Це тим більше актуально, що невеликий особовий фонд дослідника, який оформився в Державному архіві в Автономній Республіці Крим вже після смерті М. Л. Ернста з документів, переданих його дружиною (ф. Р-3283), слабо відображає його різнобічну діяльність у кримознавстві довоєнного періоду. Дружина Миколи Львовича Софія Миколаївна Олтаржевська так пояснювала це в листі до відомого українського історика, до-

ктора історичних наук, професора Сергія Івановича Білоконя від 14 червня 1974 року: “Під час арешту М. Л. всі матеріали, документи, над яким[и] він працював, всі праці його, що вже вийшли друком, листи та багато іншого, були вилучені. Словом, всі ящики письмового столу М. Л. і полиці книжкові з виданими працями були спустошені. Після реабілітації М. Л. мені нічого не повернули, посилаючись на те, що все вилучене нібито було знищено”⁵.

Серед корпусу нових біографічних джерел насамперед виокремимо корпус анкет, які власноручно заповнив М. Л. Ернст, що відклялися у фонд “Комісія “Наука та її працівники в межах СРСР” (1924–1930), Комісія “Наука та науковці СРСР” (1930–1932), Комітет обліку науковців і вивчення наукових сил СРСР (1932–1934)” Санкт-Петербурзької філії Архіву Російської академії наук. Хронологічно п’ять виявлених там анкет охоплюють 1926–1933 роки⁶. Першу з них заповнив історик 8 травня 1926 року. Науковий ступінь вказано як “doktor phil.”, посада: завідувач Археологічного відділу Центрального музею Тавриди, секретар Таврійського товариства історії, археології й етнографії. Спеціальність, в якій проводить наукові дослідження, вказана “археологія й історія Криму”, а “наукова в ній сфера” як “Старожитності Криму доісторичні та середньовічні”⁷. Документ містить інформацію про службу й домашню адресу. Аналогічними за інформативністю є анкети, заповнені з п’ятиденним інтервалом: 15 і 20 вересня 1926 року⁸. Вочевидь, анкетування проводилося різними місцевими науковими установами, де співробітничав краєзнавець, кожне з яких централізовано відправляло інформацію про своїх співробітників до Ленінграда. Найінформативнішою є чотирьохсторінкова анкета, заповнена 1930 року, де детально викладено життєвий шлях дослідника⁹. Тут М. Л. Ернст вказав, що співробітничав в Кримському обласному бюро краєзнавства, Таврійському товаристві історії, археології й етнографії та Всесоюзному товаристві культурних зв’язків із закордоном. У анкеті міститься перелік найзначніших наукових праць краєзнавця, який охоплює 13 назв¹⁰. Остання з анкет М. Л. Ернста, що збереглася в цьому фонді, датована 12 вересня 1933 року, де “син інженера, безпартійний” він повідомляв лише основні біографічні дані¹¹. На окремому аркуші додано “Список наукових праць М. Л. Ернста”,

складений його рукою, який повторює публікації, названі в анкеті 1930 року¹². Анкетні дані доповнюють відомостями з епістолярної спадщини найвизначніших діячів кримознавства тієї епохи уривки спогадів про Миколу Львовича.

Предки вченого-кримознавця переселилися до України з Німеччини на початку XIX століття. Дід Миколи Львовича з боку батька працював на поміщицьких суконних фабриках у Волинській, Київській і Полтавській губерніях. Батько, так і не здобувши шкільної освіти, хлопчиком служив прикажчиком у київських торгівельних фірмах, а пізніше став співробітником страхового товариства “Надія”¹³. За соціальним станом він вважався купцем другої гільдії. У Глухові Людвіг Ернст мав у власності невелику фабрику з виробництва мотузок¹⁴. Дід з боку матері Данило-Микола Миколайович Неєзе народився 1818 року в Ризи. 1854 року Рада Київського університету Святого Володимира обрала його вченим аптекарем зі званням ад’юнкт-професора¹⁵. Мати Ернста — Христина — здобула домашню освіту¹⁶. У родині Ернстів було шестеро дітей. Дочки Євгенія (народилася близько 1877 р.), Олена (народилася близько 1880 р.), син Георгій (народився близько 1883 р.), дочка Віра (народилася близько 1887 р.). Наймолодшим був брат Теодор-Ріхард (народився 1891 р.). Останній — Федір Людвігович Ернст — став видатним істориком мистецтва й діячем у галузі охорони пам’яток історії та культури України¹⁷. Микола Львович народився 23 вересня 1889 року (саме так він вказував в анкетах) у Києві¹⁸.

1900 року родина втратила батька, і вони були змушені переїхати до Глухова, щоб стежити за станом справ на фабриці¹⁹. У Глухові — відомому українському культурному центрі — Микола навчався в гімназії, яку закінчив 1907 року. Не маючи достатньо засобів для продовження навчання синів у Росії, родина змушена була погодитися з пропозицією дядька — відомого київського лікаря-окуліста Ернста Миколайовича Неєзе (1850–1930), який запропонував фінансову допомогу братам Миколі та Федору для здобуття вищої освіти з обов’язковою умовою, що навчатися вони будуть у Берлінському університеті, який свого часу закінчив він сам²⁰. Із 1907 року Микола став студентом Берлінського університету, де вивчав історію на історичному відділенні Філософського факультету²¹. Йому

пощастило слухати лекції таких блискучих істориків, як Ганс Дельбрюк і Едуард Майер. У ці роки разом із братом Теодором, який після закінчення гімназії також став студентом цього ж факультету, вони об'їхали безліч старовинних міст, познайомилися зі всесвітньовідомими музейними колекціями Німеччини й Австрії. Випускною дисертацією Миколи стало дослідження “Ставлення Москви до кримських татар за Івана III і Василя III”.

1911 року, відразу після закінчення університетського курсу, Микола Львович приїжджає до Києва. Тут він отримав посаду бібліотекаря в Університеті Святого Володимира (1911–1914 рр.). Вже після від'їзду М. Л. Ернста з Німеччини 1912 року в берлінському науковому виданні було надруковано його статтю “Перші набіги кримських татар на Південну Росію”²². Початок Першої світової війни перервав діяльність Миколи Львовича в Київському університеті, де у нього встигли скластися наукові зв'язки з професорами М. В. Довнар-Запольським, В. С. Іконниковим, Т. Д. Флоринським. Нагнітання антинімецьких настроїв у Києві пов'язувалося з гучним викриттям резидента німецько-австрійської розвідки Олександра Оскаровича Альтшиллера, який мешкав у власному будинку № 24 в Києві на Ковальській вулиці. Агентом німців виявився і господар київського кінотеатру (Хрещатик, 38) Антон Шанцер²³. Братів Миколу та Федора Ернстів заарештували. До 23 серпня їх тримали в “палацовій дільниці”, а потім вислали на проживання в організованому в селі Куртамиш Томської області таборі для німців. Особливо гостро час заслання переживав молодший брат Миколи — Федір. За спогадами його дружини, “Вирушаючи до лісу, він [Федір (А. Н.)] бився там головою об дерева, поки біль у скривавленій голові не перемагав біль моральну. У такому стані його кілька разів заставав М. Л., який серйозно побоювався за здоровий глузд молодшого брата”²⁴.

Цікаво, що, як свідчать заповнені М. Л. Ернстом пізніше анкети, в 1914–1917 рр., Микола Львович працював завідувачем бібліотеки в Київському комерційному інституті. Час висилки в цих документах взагалі не відбився²⁵. Вочевидь, він не хотів афішувати цей період своєї біографії. Дійсно, 1 травня 1914 року М. Л. Ернста було обрано на посаду бібліотекаря Київського комерційного інституту, але правління вузу потім відмінило цю

постанову²⁶. З Києва вислали всіх представників родини Ернстів, навіть його стару матір. Вони змогли повернутися до Києва лише в серпні 1917 року²⁷, прийняли присягу на вірність Росії та її Тимчасовому уряду. Початок революційного безладу в Києві й організація Української Центральної ради вплинули на рішення Миколи Львовича не залишатися в Україні. Чіткий курс лідерів українського національного руху на автономію від Росії М. Л. Ернст не поділяв.

У серпні 1917 року Микола Львович переїхав до Петрограда, де спочатку влаштувався позаштатним службовцем у Російську публічну бібліотеку, а з 8 квітня 1918 року прийнятий співробітником читального залу²⁸. Для вивчення цього нетривалого петроградського періоду життя М. Л. Ернста інтерес становить справа “Про службу М. Л. Ернста”, що збереглася у Відділі архівних документів Російської національної бібліотеки. У заяві до Ради Російської публічної бібліотеки від бібліотекаря М. Л. Ернста значилося:

“Повторюючи цим свою заяву від 23-го серпня минул. року, уклінно прошу взяти мене службовцем Російської Публічної Бібліотеки. З 1911-го року я перебував на службі в бібліотеці Київського Університету, а потім був завідувачем бібліотеки Київського Комерційного Інституту. За фахом я російський історик і надрукував ряд наукових праць і статей. Працював я в більшості найбільших бібліотек Росії та Заходу, маю ступінь доктора філософії Берлінського університету й знаю значну частину європейських мов.

Петроград. 26 березня 1918 р. Микола Ернст.

Адреса: Петроград, Митнинська вул., 22, кв. 9. вуг. 8-ї Різдвяної”²⁹.

Директор бібліотеки Ернест Львович Радлов у листі від 11 квітня 1918 року (№ 390) повідомляв М. Л. Ернсту:

“Милостивий государ
Микола Львович.

Російська Публічна Бібліотека має честь повідомити Вас, що згідно з постановою Ради Бібліотеки Вас визначено позаштатним службовцем Бібліотеки, з окладом у розмірі 325 крб. на місяць із 6 квітня 1918 р.”³⁰. Те, що М. Л. Ернст вільно володів іноземними мовами (німецькою і французькою) зумовив його перехід із 19 червня 1918 р. у відділення “Rossica”, де сконцентрована література про Росію на всіх мовах світу³¹. На засіданні Ма-

лого Комітету бібліотеки було вирішено про звільнення М. Л. Ернста “у зв’язку з розпорядженням властей про виїзд його на Україну як українського громадянина”³². У службовій документації бібліотеки виявлено різночитання в даті остаточного звільнення Миколи Львовича³³. Найпізніше з розпоряджень, що зустрічаються, про його звільнення з Російської публічної бібліотеки з 1 листопада 1918 р. датовано 20 грудня 1918 року³⁴.

Приїхавши з Петрограда до Сімферополя, Микола Львович Ернст потрапив у творче, насичене духом просвіти, висококультурне середовище. Річ у тім, що, на відміну від інших регіонів колишньої Російської імперії, революційні події 1917 року й подальші перипетії Громадянської війни не звели нанівець у Криму діяльність місцевого вченого співтовариства, а навпаки, активізували наукову роботу в регіоні, що насамперед позначилося на працях Таврійської вченої архівної комісії. Рятуючись від революційного лихоліття, в Криму тоді опинилося багато видатних учених, у тому числі — істориків. Так, у ті роки сюди приїхали зі столиць відомі учені-гуманітарії: історик мистецтва член-кореспондент Академії наук Дмитро Власович Айналлов (член ТВАК із 3 червня 1919 р.), філософ і теолог Сергій Миколайович Булгаков (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.), історики Георгій Володимирович Вернадський (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.) і Борис Дмитрович Греков (член ТВАК із 9 лютого 1919 р.), історик мистецтва, академік Никодим Павлович Кондаков (член ТВАК із 1891 р.), літературознавець Євген Вячеславович Петухов (член ТВАК із 15 листопада 1919 р.), професори Новоросійського університету в Одесі Олексій Миколайович Деревницький (член ТВАК із 1896 р.) й Іван Андрійович Лінниченко (член ТВАК із 1902 р.) і багато інших видатних діячів³⁵.

Молодий енергійний німець швидко влився в оточення місцевої інтелектуальної еліти. Маючи досвід роботи у великих книгосховищах, він став завідувачем Наукової бібліотеки Таврійського університету (1918–1921 рр.). Одночасно Микола Львович отримав посаду приват-доцента, пізніше — професора відразу на двох кафедрах вузу: російської історії та німецької мови. 1920 року він одночасно влаштувався на роботу в Центральний музей Тавриди завідувачем. Саме на нього лягла вся важка ноша організації нового музею в Сімфе-

рополі. Прослуживши завідувачем до 1922 року, Микола Львович перейшов на посаду завідувача археологічного відділу музею³⁶.

Із перших днів своєї появи в Криму М. Л. Ернст значну увагу приділяв вивченню місцевих старожитностей, археологічним дослідженням. Він активно включився в подвижницьку діяльність місцевої інтелігенції з охорони культурної спадщини.

У Рукописному архіві Інституту історії матеріальної культури зберігся важливий документ, що висвітлює історію наукового життя Криму тієї епохи. Це лист завідувача Крим-ОХРІСу Гліба Анатолійовича Бонч-Осмоловського³⁷ в Академію історії матеріальної культури, датований 23 липня 1921 року. У ньому повідомлялося, що “в листопаді 1920 р. в Сімферополі при ОХРІС утворилася Вчена Народа” і просив столичних колег сприяти зміцненню становища Вченої Народи та ставив питання про об’єднання кримської Вченої Народи з Російською академією наук³⁸.

У складеному А. І. Полкановим у грудні 1921 року “Нарисі діяльності Вченої Народи при КримОХРІСі за 1-й рік його існування” перелічувалися “найважливіші доповіді, що читалися й обговорювалися на засіданнях”. Серед інших — доповіді М. Л. Ернста: “Неолітична стоянка біля села Сабли Сімферопольського повіту (звіт про дослідження)”; “Неолітична стоянка біля печери Кизил-Коба (звіт про дослідження)”; “Пушкінський будинок у Гурзуфі, його стан і подальша доля (звіт про поїздку)”; “Неолітична стоянка біля гори Кара-Даг (звіт про дослідження)”; “Стан музеїв і старожитностей Керчі та Феодосії й заходи з їх охорони (звіт про поїздку)”; “Стан старожитностей і музеїв у Судаку та Новому Світі (звіт про поїздку)”³⁹.

Серед всілякого корпусу історичних джерел, які допомагають відновити історію вивчення Криму, більш рельєфно відчуті особливості пульсації наукового життя на півострові в різні епохи, ми виокремлюємо й активно розробляємо насамперед епістолярну спадщину кримознавців⁴⁰. Справжнім відкриттям для історії науки стали виявлені нами в особовому архівному фонді відомого українського історика, мистецтвознавця, музеєзнавця і діяча пам’яткоохоронної сфери Федора Людвіговича Ернста (1891–1942) листи до нього брата — Миколи Львовича. Справу не атрибутовано: має заголовок “Листи Ф. Л. Ернсту якогось Колі”.

Листи М. Л. Ернста, що збереглися, братові охоплюють період із лютого 1921-го до листопада 1930 року. Брати — колеги на терені вивчення та охорони культурної спадщини — були дружні й постійно підтримували листування. Це підтверджують рядки листа дружини Федора Людвіговича Тамари Львівни, адресованого докторові історичних наук, професорові Сергію Івановичу Білоконю від 22 жовтня 1967 року: “Кіулей” він називав жартома свого брата Миколу Людвіговича, з яким був дружний і пов’язаний загальними науковими інтересами. Це був також видатний дослідник — історик і археолог⁴¹. Зі змісту листування видно, що в особовому архівному фонді Федора Людвіговича відклялися не всі листи брата. Про це свідчить розрив сюжетних ліній, значні інколи хронологічні лакуни (до декількох років). При цьому в окремих випадках збереглися щомісячні послання, що свідчить про системність епістолярного спілкування братів.

Перший зі збережених листів датовано 20 лютого 1921 року. Для нас воно особливо цікаве тим, що цей складний період становлення нових радянських порядків на півострові — час страшного голоду, що забрав тисячі людських життів, і розрухи, — менше інших охоплено наявною в нашому розпорядженні епістолярною спадщиною інших діячів кримознавства. М. Л. Ернст повідомляв брату: “У мене настрої менш життєрадісний, ніж звичайно. Дуже страждаю від холоду, в чому, правда, значною мірою сам винен, оскільки не запасся дровами вчасно, повіривши обіцянкам Університету. А тут як навмисно ще незвично довга зима. Словом, руки клякнуть і неможливо займатися. Увечері горить, як у Нестора Літописця, лампада. Це також не підіймає настрої. Обідаю в радянській їдальні, де дають пригорілу пшеничну кашу. Платні не платять 4 місяці, оскільки в Криму немає радянських грошей. Продавати мені нічого, бо кращу частину мого гардероба вкрали солдати. Словом, не добре.

Тим часом, роботи скільки завгодно. Правда, в Університеті скасували Історико-філологічний факультет⁴², так що лекції мої припинилися. Проте я тоді почав читати на Природничому факультеті курс “Доісторична людина”. (Я взагалі вдарився в археологію).

Багато роботи по бібліотеці. Крім того, влаштовується тут Центральний музей Тавриди — археологічний і художній, в якому я пе-

ребуваю директором. Звичайно маса роботи, мегушні. І за все це отримуєш фунт хліба й трохи пригорілої каші. Прикро. <...>

Провів я напр. гарне літо, полазивши вздовж по горах в околицях Бахчисарая, досліджуючи район поселень стародавніх готів, їхні укріплення, печерні міста. Потім бродив по Південному березі з такою ж метою. Привіз із собою багато малюнків, планів, нотаток. Харчувався, правда, чортзна-чим, ночував, де Бог пошле й терпів різні негоди аж до “зелених” у горах, але відчував себе чудово і був сповна задоволений <...>⁴³.

4 липня 1921 року Микола Львович повідомляв брату: “Проводжу літо досить рухливим способом. Рухаюся багато по місту й по Криму. У місті в мене маса роботи, оскільки я перебуваю в декількох установах⁴⁴. Таку трудову завзятість він прозаїчно пояснював необхідністю “гонити за пайками”: “Я працюю в університеті на двох посадах, у музеї, в Кавалерійському училищі (!), в Зовнішторзі (!) та Фінвідділі (!). Яке я маю відношення до цих останніх установ, відає один Аллах. Ось і ганяю цілими днями по місту, висунувши язика⁴⁵. У цьому ж листі М. Л. Ернст розповідає про наукову поїздку по маршруту Карасубазар — Феодосія — Керч, під час якої він оглядав пам’ятки археології, знайомився з історією й етнографією кримчаків⁴⁶.

У наступних листах Миколи Львовича, наприклад, від 5 листопада 1923 року, міститься все більше інформації про проведені ним археологічні розкопки “печери за 25 верст від Сімферополя⁴⁷.”

Події 1924 року дійшли до нас відразу в чотирьох листах М. Л. Ернста до брата. У посланні від 21 травня 1924 року він повідомляв: “Удома писав потроху, та всі речі, яких не можна надрукувати. Ніяк не можу пересилити себе й писати різну плоску популярщину для екскурсантів, а це тепер єдиний товар у пошиті. Читав спорадично лекції, регулярно в Університеті не читав — драгує атмосфера⁴⁸. У двох наступних листах (від 30 червня й 12 липня) Микола Львович обумовлював деталі приїзду Федора Людвіговича до Криму, організації його відпочинку та культурно-наукової програми (огляд кримських старожитностей і розкопок). Київському гостю хотілося побувати в Севастополі й оглянути археологічні пам’ятки Південно-Західного Криму та Південного берега. Брат домовився про його проживання в Херсонесі⁴⁹.

23 жовтня М. Л. Ернст повідомляв до Києва: “КримРаднарком зажадав, щоб копати татарську старовину в Бахчисараї. Довелося копати. Вийшло досить цікаво. Копав я разом із московським археологом Башкировим⁵⁰. Розкопували стародавнє татарське кладовище біля станції. Викопували старі надгробки, що пішли в землю, які виявилися дуже цікавими, у вигляді саркофагів (але не порожніх усередині) з прекрасними орнаментами арабськими та візантійськими й прекрасними написами. Датовані кінцем XIV-го — початком XV-го століття. Розкопали й декілька поховань і також один родовий склеп з п’ятьма небіжчиками, дуже цікавий за будівельною конструкцією”⁵¹.

2 березня 1925 року в листі до брата М. Л. Ернст ділився враженнями про Другу Всесоюзну конференцію з краєзнавства, що проходила в грудні 1924 року в Москві. Кримську АСРР на ній представляли О. І. Полканов і М. Л. Ернст⁵². Микола Львович повідомляв в листі, що “Я дуже близько зійшовся на з’їзді зі Спициним⁵³; у гуртожитку спав на сусідньому з ним ліжку, так що ми цілими ночами розмовляли. Він чудовий старий”⁵⁴.

Листи М. Л. Ернста є цікавим джерелом і про проведення першої Всесоюзної археологічної конференції в Керчі. 1926 року виповнювалося 100-річчя від дня офіційного заснування Керченського музею старожитностей. Кримські краєзнавці справедливо вважали за необхідне відзначити цю круглу дату проведенням у Керчі наукової конференції. Звісно, мався на увазі Археологічний з’їзд, скликаний за дореволюційними класичними канонами, проте всім було зрозуміло, що про таку назву зборів радянських археологів не може йтися. За організацію конференції взявся КримОХРІС спільно з Керченським археологічним музеєм. 17 лютого 1926 року Микола Львович повідомляв Федору Людвіговичу: “передбачається всесоюзний археологічний з’їзд у Керчі та Херсонесі з нагоди століття Керченського музею. Напевно, буде дуже цікаво. Адже вперше після 1911 року...”⁵⁵.

27 березня М. Л. Ернст писав до Києва: “Конкретно вирішено питання про скликання з нагоди столітнього ювілею Керченського музею “Всесоюзної Конференції Археологів” у Керчі на початку вересня. Конференцію скликає Головнаука РСФРР. Для здійснення ювілею взагалі й Конференції зокрема утворено три комітети — один у нас, кримський,

один у Москві в Головнауці та один у Пітері в Академії Іст[орії] Мат[еріальної] Культ[ури]. Оскільки від нас виходила ініціатива, то ми продовжуємо її тримати в руках, виробляємо програму ювілею і конференції, списки запрошуваних та ін. Спочатку Головнаука хотіла додати програмі конференції характер винятково присвячений керченській археології. За нашим наполяганням вона розширила програму в тому сенсі, що “на Конференції читаються доповіді з галузі археології Криму і культур Південної Росії, пов’язаних із Кримом”. Хоча з Кримом можна пов’язати все, що завгодно, все ж ми наполягатимемо, щоб програма була ще більше розширена й охоплювала взагалі всю російську археологію. Без сумніву, так і буде, навіть якщо в офіційній програмі й значитиметься наведена вище формула. Ми прагнемо до того, щоб це було продовження колишніх археологічних з’їздів.

Із нагоди ювілею буде виставка археологічної роботи музею за 100 років (креслення, карти й ін.), будуть відкриті всі катакомби з фресками, завжди закопані (я за 7 років перебування в Криму їх ще жодного разу не бачив) — це виняткової рідкості випадок. Буде влаштовано ряд цікавих екскурсій в Німфей, Мірмікіон, до Асандрового валу, на гору Опук і на Тамань. Після з’їзду можна буде ще зробити якусь подорож скопом по Криму.

Зі зручностей передбачається залізнична знижка на 50 %, безкоштовна ночівля і дуже здешевлені харчі”⁵⁶. Микола Львович радився з братом, які українські наукові установи та товариства запрошувати, пропонував київським ученим “виявити ініціативу” та створити в українській столиці “Комітет сприяння конференції”. Він справедливо відмітив, що “Бажано, звичайно, щоб приїхали діяльні люди й поменше роззяв, кустарщиків і наукових панночок”⁵⁷.

До питання про археологічну конференцію в Керчі М. Л. Ернст знову повертається в листі 27 травня 1926 року: “На твоє запитання про Керченський з’їзд можу тобі повідомити, що він, мабуть, відбудеться, але, можливо, в скромних розмірах, бо мало сподівань на асигнування сум. Узагалі, раз справа в руках Головнауки, то вона йде черепашачими кроками й нетямущо. Ми зі свого боку все підготували в лютому-березні, а вони до сьогодні ні з місця, навіть запрошень ще не надсилають. Можуть цим дуже зіпсувати справу. Гроші власне потрібні не стільки на з’їзд, скільки на оз-

наменування ювілею ремонтами, преміями й ін., а для з'їзду потрібні гроші маленькі”⁵⁸. У цьому ж листі Микола Львович детально розповів про результати своїх археологічних досліджень на Неаполі.

Штрихи створюють цілісний портрет. Зібрані по крупицях в архівах Києва та Санкт-Петербурга відомості дозволяють нам форму-

вати невідомий досі образ багатогранної особи видатного діяча кримознавства Миколи Львовича Ернста. Поки що ми знайомимо краєзнавців лише з незначною частиною зібраних матеріалів про цю людину. Відтворення його повного образу й ролі в кримознавчих дослідженнях ще попереду.

Джерела та література

- 1 Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. — Москва: Дрофа, 2004. — С. 262–268.
- 2 Невдалою виявилася стаття про М. Л. Ернста в головному довідковому виданні для українських істориків. Див.: Бикова Т. Б. Ернст Микола Львович // Енциклопедія історії України. — К.: Наукова думка, 2005. — Т. 3. — С. 46–47. У статті, на жаль, відсутня інформація про праці Миколи Львовича, не вказано літератури про нього. Матеріал подано однобоко і не відбиває всю багатогранну діяльність ученого, немає фото. Ще менш інформативною є стаття про М. Л. Ернста в довідниках “Історики России” (Див.: Кряжева-Карцева Е. В. Эрнст Николай Львович // Историки России XX века: Библиографический словарь / Авт.-сост. А. А. Чернобаев: в 2 т. — Саратов: Изд-во Саратовского ГСЭУ, 2005. — Т. 2. — С. 570.) і про українських археологів, у якому взагалі зосереджується маса фактичних помилок (Див.: Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник. — Чернігів: Сіверянська думка, 1997. — С. 31.).
- 3 Бібіков С. М. Микола Львович Ернст: До 75-річчя з дня народження // Археологія. — 1964. — Т. 16. — С. 232–233.
- 4 Храпунов І. М. Микола Львович Ернст // Археологія. — 1989. — № 4. — С. 111–115.
- 5 Білокінь С. І. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст / Ін-т історії України НАН України. — К., 2006. — С. 239–240.
- 6 Санкт-Петербурзька філія Архіву Російської академії наук (далі — ПФАРАН). — Ф. 155. — Оп. 2. — Спр. 794. — Арк. 80–85А.
- 7 Там само. — Арк. 80.
- 8 Там само. — Арк. 81, 82.
- 9 Там само. — Арк. 83–84 зв.
- 10 Там само. — Арк. 84 зв.
- 11 Там само. — Арк. 85.
- 12 Там само. — Арк. 85А. До сьогодні не існує досконалого списку наукових публікацій М. Л. Ернста. Надрукований у п'ятому числі “Материалов по археологии, истории и этнографии Таврии” (1996 р.) “Список печатных работ Н. Л. Эрнста” (32 назви) є вкрай неповним.
- 13 Національні архівні фонди рукописів і фотозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі — НАФРФІМФЕ). — Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1; спр. 2. — Арк. 26.
- 14 Білокінь С. І. Вказ. праця. — С. 12.
- 15 Там само.
- 16 НАФРФІМФЕ. — Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 18–21.
- 17 Білокінь С. І. Вказ. праця. — С. 12–13.
- 18 ПФАРАН. — Ф. 155. — Оп. 2. — Спр. 794. — Арк. 80.
- 19 Білокінь С. І. Вказ. праця. — С. 13–14.
- 20 Там само. — С. 18–19.
- 21 ПФАРАН. — Ф. 155. — Оп. 2. — Спр. 794. — Арк. 83 зв.
- 22 Ernst N. Die ersten Einfälle der Krymtataren in Südrussland // Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte. — Berlin, 1912. — Bd. 3. — H. 1. — S. 1–58.
- 23 Білокінь С. І. Вказ. праця. — С. 26–27.
- 24 Эрнст Т. Л. [Воспоминания] // Білокінь С. І. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст / Ін-т історії України НАН України. — К., 2006. — С. 278–279.
- 25 ПФАРАН. — Ф. 155. — Оп. 2. — Спр. 794. — Арк. 83.
- 26 Державний архів м. Києва. — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 391. — Арк. 8, 16.
- 27 Білокінь С. І. Вказ. праця. — С. 29.
- 28 Російська національна бібліотека, відділ архівних документів (далі — РНБ ВАД). — Ф. 2. — Оп. 1 (1917 р.), накази та розпорядження, арк. 27, № 16.

- 29 РНБ ВАД. — Ф. 10/1, Особова справа М. Л. Ернста, арк. 1.
- 30 Там само. — Арк. 3.
- 31 РНБ ВАД. — Ф. 2. — Оп. 1 (1917 р.), накази та розпорядження. — арк. 32, № 30.
- 32 *Михеева Г. В.* Эрнст Николай Львович // Сотрудники Российской национальной библиотеки — деятели науки и культуры: Биографический словарь. Т. 2: Российская Публичная библиотека — Государственная Публичная библиотека в Ленинграде, 1918–1930. — Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. — С. 652.
- 33 Там само.
- 34 РНБ ВАД. — Ф. 2. -Оп. 1 (1917 р.), накази та розпорядження. — Арк. 45, № 59.
- 35 *Непомнящий А. А.* Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. — (Биобиблиография крымоведения; Вып. 3). — С. 91–130.
- 36 ПФАРАН. — Ф. 155. — Оп. 2. — Спр. 794. — Арк. 83.
- 37 Гліб Анатолійович Бонч-Осмоловський (1890–1943) — антрополог, етнограф.
- 38 Інститут історії матеріальної культури РАН, науковий архів, рукописний відділ (далі — ПМК РАН НА РВ). — Ф. 2. — Оп. 1 (1921 р.). — Спр. 71. — Арк. 12.
- 39 ПМК РАН НА РВ. — Ф. 2. — Оп. 1 (1922 р.). — Спр. 57. — Арк. 5–6 зв.
- 40 Див. докладніше: *Непомнящий А. А.* Подвижники крымоведения. — Симферополь, 2006. — Т. 1. — 324 с., ил. — (Биобиблиография крымоведения; Вып. 7); Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. — Симферополь, 2008. — 600 с., ил. — (Биобиблиография крымоведения; Вып. 12).
- 41 *Білокін С. І.* Вказ. праця. — С. 270.
- 42 В останні роки нами введено до наукового обігу чисельний корпус епістолярію діячів науки щодо історії вищої школи в Криму в 20-ті роки ХХ ст. Однак в підготовленій “джерелознавцем” Філімоновим оглядовій статті з проблеми епістолярні джерела, як, до речі, й корпус надрукованих в останні роки матеріалів із московських та київських архівів, взагалі проігноровано. Дивись: *Філімонов С. Б.* Об историографии и источниковедении истории Таврического университета: К 90-летию начала разработки истории вуза // II Международная научно-практическая конференция “Крым в контексте русского мира: История и современность” / Русская община Крыма. — Симферополь, 2009. — С. 111–119. У цій статті, яка за змістом відповідає рівню недосконалого реферату, взагалі не висвітлено, які джерела з історії Таврійського університету існують, крім, звісно, “сенсаційних знахідок” на сторінках кримської періодичної преси самого Філімонова. Це й не дивно, якщо посилання йдуть лише на самого себе (на 4 сторінки так званого історіографічного й джерелознавчого огляду приходиться 11 посилань на Філімонова), а стаття пишеться, лише щоб дати черговий “урок” своєму опонентіві. Дивись з цього приводу також: *Непомнящий А. А.* Про вивчення наукової спадщини кримських краєзнавців // Історичний журнал. — 2005. — № 6. — С. 119–121.
- 43 НАФРФІМФЕ. — Ф. 13. — Оп. 3. — Спр. 56. — Арк. 1–1 зв.
- 44 Там само. — Арк. 2.
- 45 Там само.
- 46 Там само. — Арк. 3–3 зв.
- 47 Там само. — Арк. 5–6.
- 48 Там само. — Арк. 9 зв. Цікаво і докладно про психологічну атмосферу в Кримському університеті (з 1925 року — педінституті імені товариша М. В. Фрунзе) розповідає в численних листах до Гната Юліановича Крачковського професор цього вузу Віктор Йосипович Филоненко. Див. про це: *Непомнящий А. А.* Академік Г. Ю. Крачковський і кримські орієталісти: За матеріалами епістолярію // Східний світ. — 2008. — № 1. — С. 194–209; № 2. — С. 148–157.
- 49 НАФРФІМФЕ. — Ф. 13. — Оп. 3. — Спр. 56. — Арк. 10, 11.
- 50 Олексій Степанович Башкиров (1885–1963) — історик-кримознавець, доктор історичних наук, професор.
- 51 НАФРФІМФЕ. — Ф. 13. — Оп. 3. — Спр. 56. — Арк. 13–13 зв.
- 52 Після повернення кримських делегатів до Сімферополя на засіданні Таврійського товариства історії, археології й етнографії влаштували обговорення роботи конференції. М. Л. Ернст виступив із основною доповіддю, в якій акцентувалося про “необхідність залучення до краєзнавчої роботи широких мас населення та радянської громадськості (професійних і партійних організацій) і передової молоді”, а також про “необхідність тісного зв’язку з держорган-

нами, особливо господарськими та планувальними”.

- 53 Олександр Андрійович Спицин (1858–1931) — археолог. Після закінчення Історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету (1882 р.) працював викладачем історії В'ятської жіночої гімназії. З 1892 року — співробітник імператорської Археологічної комісії (відповідно з 1919 р. — Російської академії історії матеріальної культури, з 1926 р. — Державної академії історії матеріальної культури). Читав лекції з археології в столичному університеті (з 1909 р.) й Археологічному інституті (з 1914 р.).
- 54 НАФРФІМФЕ. — Ф. 13. — Оп. 3. — Спр. 56. — Арк. 15 зв.
- 55 Там само. — Арк. 17.
- 56 Там само. — Арк. 19–19 зв.
- 57 Там само. — Арк. 19 зв.
- 58 Там само. — Арк. 20.

Андрей Непомнящий

К биографии Николая Эрнста: Новые документы из архивов Санкт-Петербурга и Киева

В научный оборот вводится неизвестный ранее корпус архивных биографических документов известного крымоведа, археолога Николая Эрнста. В том числе его письма к брату — выдающемуся деятелю музееведения Украины, организатору памятникоохранительной работы Федору Эрнсту. Эпистолярный корпус был выявлен и атрибутирован профессором А. А. Непомнящим. Письма являются интересным источником о развитии науки на полуострове в 20–е годы XX в., истории Таврического университета, биографий деятелей науки.

Ключевые слова: Николай Эрнст, Федор Эрнст, охрана памятников, переписка, Таврический университет.

Andrej Nepomnyashchy

For Mykola Ernst's Biography: New documents from the archives of Saint-Peterburg and Kiev

The earlier unknown collection of letters written by the archeologist and the prominent expert on the Crimean studies Nikolay Ernst to his brother Fedor Ernst, who was a person of note in the Ukrainian museology and also the organizer of the archeological sites' protective campaign, came into use of scientists. This collection was brought to light by professor A. A. Nepomnyashchy. The letters are considered to be an interesting source giving an outlook on the development of the peninsular sciences in the 20–ies of the 20th century, also recollecting the history of the Taurida University and some biographies of people who made considerable contributions to the sciences.

Key words: Mykola Ernst, Fedir Ernst, protection of the monuments, correspondence, Taurida University.

